

УДК 821.161.1 + 821.133.1

С.А. Бувіна

ВЫЗВАЛЕННЕ АД АБСУРДУ: ЧАЛАВЕК І СВЕТ У РАМАНАХ «ПОШУКІ БУДУЧЫНІ» КУЗЬМЫ ЧОРНАГА І «ЧУМА» АЛЬБЕРА КАМЮ

У артыкуле асэнсоўваюцца ідэйна-філасофскія, маральна-этычныя пошукі вядомых пісьменнікаў XX стагоддзя Кузьмы Чорнага і Альбера Камю ў кантэксце праблем чалавек і свет, змаганне з «абсурдам» як сусветным злом.

На працягу тысячагадовай гісторыі чалавецтва зведала шмат жахлівых катастроф і войнаў, падчас якіх, здавалася, не толькі духоўныя і матэрыяльныя каштоўнасці, але і само жыццё і дзейнасць чалавека гублялі сэнс. Падзеі XX стагоддзя прадэманстравалі ўсё самае страшнае, што ёсць у прыродзе чалавека, і яшчэ раз нагадалі пра часовасць, а часам бессэнсоўнасць і марнасць яго існавання. Таму адной з галоўных тэм літаратуры першай паловы мінулага стагоддзя становіцца тэма асобы, якая пад пагрозай непазбежнага знішчэння страціла пачуццё мэтазгоднасці і гарманічнасці жыцця. «Чалавека ўсё часцей бралі сумненні ў пазітыўных задатках роду людскога, пахіснулася сама вера людзей у натуральную разумнасць усталяванага жыцця на зямлі. Настрой «сэнсастраты» (С. Велікоўскі) паступова завалодваў свядомасцю еўрапейскага чалавека...» [1, с.136].

Менавіта ў гэты перыяд (канец 20-х гадоў XX стагоддзя) у філасофскай навуцы загаварылі аб экзістэнцыялізме як буйнейшым накірунку філасофіі XX ст., які яшчэ называюць «філасофіяй чалавека». У аснову экзістэнцыялізму закладзена паняцце чалавечага існавання (экзістэнцыі), своеасаблівага «ядра» асобы, якое, на думку прадстаўнікоў гэтага філасофскага напрамку, захоўваецца і праяўляе сябе толькі тады, калі чалавек губляе ўсе свае грамадзянскія азначэнні і функцыі. «Філасофія жыцця ўяўляе сабой парыв, які немагчыма спазнаць ні навукова, ні рацыянальна; упарадкаванасць яму надае глыбіннае ўсведамленне чалавекам часовасці свайго жыцця. Пад знакам «быцця да нішто», «страху», «пагранічнай сітуацыі» <...> чалавек вызначае непаўторнасць свайго лёсу, асабістага адчування часу. Адсюль асабліва цікавасць экзістэнцыялістаў да «праблемы выбару», той трагічнай сітуацыі, калі асоба сутыкаецца са смерцю, з адчаем, з пачуццём віны і звязвае іх як нейкі адмоўна дадзены абсалют са сваім пошукам сэнсу – «надзеяй», «свабодай быць самім сабой» [2, с. 337–338].

Як вядома, першапачаткова экзістэнцыялізм узнік як філасофскі накірунак (М. Хайдагер і К. Ясперс у Германіі, М. Мерло-Понці і Г. Марсэль у Францыі, М. Бярдзьеў, Л. Шастоў у Расіі і інш.). На больш позніх этапах свайго станаўлення гэты накірунак стаў пераважна літаратурнай пlynню, што і праявілася ў творчасці многіх заходнееўрапейскіх і амерыканскіх пісьменнікаў сярэдзіны і другой паловы XX стагоддзя. Сярод пісьменнікаў-інтэлектуалаў, якія здзейснілі пераход экзістэнцыялізму ў літаратуру, былі французскія пісьменнікі Жан-Поль Сартр і Альбер Камю.

Альбер Камю лічыў, што пісьменнік, як «аголены нерв эпохі», павінен знаходзіцца ў пастаянным, бесперапынным філасофскім пошуку, абумоўленым глыбокім хваляваннем за чалавека – удзельніка і сведку трагічных падзей гісторыі мінулага стагоддзя. Паставіўшы існаванне чалавека ў цэнтр быцця, пісьменнік заўсёды змагаўся за вызваленне чалавечага розуму і душы ад абсурднай трагічнасці.

Навуковы кіраўнік – З.П. Мельнікава, доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры беларускага літаратуразнаўства Установы адукацыі «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»

У 1943–1944 гг. у нелегальным друку былі надрукаваны чатыры «Лісты нямецкаму сябру», у якіх Камю з гуманістычных пазіцый асуджаў спробы апраўдвання чалавеканенавісніцкай ідэалогіі фашызму: «Што такое ісціна? – гаворыце вы. Канечне, на гэта няпроста адказаць, але мы ва ўсякім выпадку ведаем, што такое хлусня: гэта якраз тое, чаму вы вучыце нас. Што такое дух? Нам вядома яго супрацьлегласць – забойства. Што такое чалавек? Але тут я вас спыняю, бо гэта мы ведаем. Чалавек – гэта тая сіла, якая ў рэшце рэшт заўсёды звяргае тыранаў і багоў. Ён не мае патрэбы ў азначэннях як сама відавочнасць. Гэту самавідавочную чалавечую сутнасць мы і павінны выратаваць...» [3, с. 364].

Пры ўсім гэтым Альбер Камю не лічыў сябе філосафам, хоць і атрымаў філасофскую адукацыю, і тым больш не згаджаўся з тым, каб яго называлі «экзістэнцыялістам», таму часам яго называюць філосафам «маральнага вопыту». «Камю адвяргае ярлык «экзістэнцыяліста», які пусціла ў ход каляфіласофская журналістыка ў 1945 годзе і які быў падхоплены Сартрам. Але гэта не значыць, што Камю далёкі ад экзістэнцыяльнай праблематыкі. Проста ён вырашае яе пасвойму» [4, с. 395].

На думку беларускай даследчыцы літаратуры В. Локун, нацыянальная «літаратура і філасофія ў сілу спецыфікі свайго развіцця, у параўнанні з рускай, не мелі такіх адмысловых прадстаўнікоў экзістэнцыялізму, як Ф. Дастаеўскі, М. Бярдзьеў ці Л. Шастоў. Але, тым не менш, матывы экзістэнцыяльнага бачання чалавека і свету можна знайсці і ў паэзіі М. Багдановіча, ранняй лірыцы Янкі Купалы і Якуба Коласа», [1, с. 143] у прозе М. Гарэцкага і Кузьмы Чорнага.

Жахлівыя войны першай паловы ХХ стагоддзя – гэта складаныя і драматычныя этапы ў гісторыі народаў, калі вырашаўся не толькі лёс нацый, не па сваёй добрай волі ўцягнутых у крывавае вір ваенных падзей, але і лёс усяго чалавецтва. Менавіта ў такі складаны і супярэчлівы час вядомы беларускі пісьменнік Кузьма Чорны зрабіў спробу асэнсавання гістарычных падзей эпохі ў сваіх вядомых раманах «Пошукі будучыні», «Млечны шлях» і «Вялікі дзень». У свой час Міхась Тычына трапна адзначыў, што гэтыя «творы Чорнага былі выключэннем у гісторыі сусветнай літаратуры: у мастацка-філасофскім асэнсаванні эпохі беларускі пісьменнік апярэджваў многія вядомыя творы, такія, як раманы «Чума» Альбера Камю і «Доктар Фаустус» Томаса Мана, дзе ўздымаліся фундаментальныя праблемы чалавечага існавання» [5, с. 360].

У аснову твораў беларускага і французскага пісьменнікаў пакладзена тоеснае адчуванне трагічнасці жыцця, звязанае з яго абсурднасцю: несправядлівасцю, дысгармоніяй і неабходнасцю далей працягваць свой жыццёвы шлях у неспрыяльных, разбуральных умовах. Складаны час рэвалюцый, дзвюх войнаў выклікаў рэальную пагрозу знішчэння жыцця наогул. Застацца абыякавым, зрабіць ці не зрабіць свой рашучы маральны выбар, браць ці не браць адказнасць за лёс асобнага чалавека або за лёс усяго чалавецтва ў сувязі з тым, што адбываецца ў свеце, – гэта права кожнага. Пры гэтым чалавек павінен пастаянна *быць* чалавекам, гэта значыць, што яго быццё ёсць пастаянны выбар паміж «павінен быць тым, хто ён ёсць» і «проста быць».

Кузьма Чорны ў раманах «Пошукі будучыні» і Альбер Камю ў раманах «Чума» спрабуюць знайсці маральна-этычнае вырашэнне сацыяльных праблем грамадства. На наш погляд, абодва мастакі імкнуцца да пераадолення абсурду і адчужэння праз актыўнае сцвярджэнне высокага маральнага сэнсу ва ўсіх сферах сацыяльнага жыцця сваіх герояў.

Аналізуючы раманы «Пошукі будучыні» і «Чума», мэтазгодна акрэсліць накірункі ідэйна-філасофскіх пошукаў двух выдатных мастакоў слова ХХ стагоддзя, прасачыць, як пісьменнікі – прадстаўнікі розных нацый – імкнуліся асэнсаваць праблему змагання чалавека з «абсурдам» як сусветным злом.

Раман Камю «Чума» – адзін з самых вядомых твораў французскага пісьменніка, над якім ён працаваў у перыяд з 1941 па 1946 год. Твор быў выдадзены ў 1947 годзе. Эканамічны крызіс 1929–1933 гадоў, усталяванне фашысцкай дыктатуры ў Германіі, пагроза фашысцкага заняволення ўсёй Еўропы, Другая сусветная вайна, удзел у французскім антыфашысцкім руху, аб'ясцэнванне традыцыйных каштоўнасцей і ідэалаў выклікалі ў душы пісьменніка настроі безвыходнасці, бязмэтнасці чалавечага існавання. Аўтар «Чумы» многае пабачыў, перажыў, пераасэнсаваў і прыйшоў да адкрыцця «новых ісцін» у сваёй светапогляднай сістэме.

Паводле жанравага вызначэння раман Камю «Чума» – гэта раман-прыпавесць, што дазваляе разглядаць змест твора як універсальны і шматзначны. У прыпавесці, паводле Ф. Скарыны, схавана «мудрасць, як сіла ў дарагім камені, і золата ў пяску, і ядро ў арэху» [6, с. 255].

У сваім творы французскі аўтар апавядае аб жахлівай эпідэміі чумы, якая ўспыхнула ў адным з гарадоў Паўночнай Афрыкі – Аране. Хоць гісторыя эпідэміі напісана даволі праўдападобна, змест і падтэкст твора ўсё ж утрымлівае значна багацейшы сэнсавы пласт. Хроніка жыцця афрыканскага горада дакладна даціравана – 194... год, што дае ўсе падставы назваць «чуму XX стагоддзя» сімвалічным вобразам Другой сусветнай вайны і французскага руху Супраціўлення.

На некалькі гадоў раней (у 1943 годзе) у беларускай літаратуры з'явіўся раман «Пошукі будучыні» Кузьмы Чорнага, у якім аўтар прасочвае лёсы герояў на працягу многіх гадоў на фоне гістарычных падзей, якія вызначылі жыццё беларускага народа ў XX стагоддзі: Першая сусветная вайна, адыход заходняй часткі Беларусі да Польшчы, Вялікая Айчынная вайна. У творы пісьменнік спрабуе падысці да асэнсавання прычын узнікнення крывавага войнаў, без якіх проста немагчыма ўявіць гісторыю ўсяго чалавецтва. На думку Чорнага, вытокі гэтай з'явы трэба шукаць у самім чалавеку, у глыбінях яго натуры, у яго эгаістычных памкненнях быць уладаром матэрыяльнага свету, калі губляецца ідэя духоўнасці на шляху дасягнення гарманічнага жыцця чалавека ў будучым. «Вайна не толькі лье кроў, але і кожную брудную душу выверне на паказ свету» [7, с. 34]. Такім чынам, вайна – гэта, акрамя ўсяго, і складаная маральна-ная з'ява.

Вобразы чумы ў А. Камю, жалезнага зверга і вялікага злодзея ў Кузьмы Чорнага сімвалізуюць не толькі крывавае беспрасвецце сусветных войнаў, у якіх гінуць кволыя парасткі надзеі на шчаслівае і мірнае жыццё. Яны з'яўляюцца сімвалічнымі вобразамі грамадства, пабудаванага са зброяй у руках, жорсткага і бесчалавечнага, а таксама ўвасабленнем чалавечай хцінасці і несправядлівасці, трагічнага наканавання. «Стыхійнае бедства на самай справе рэч даволі звычайная, але з цяжкасцю ў яе верыцца, нават калі яно абрушыцца на вашу галаву. У свеце заўсёды была чума, заўсёды была вайна. Аднак жа і чума і вайна, як правіла, заставалі людзей нечакана» [3, с. 118].

Вайна бесперапынна збірае сваю крываваю даніну, непазбежна нясе з сабой смерць, якая, з пазіцыі экзістэнцыялізму, стала неад'емнай часткай жыцця герояў раманаў абодвух пісьменнікаў. Любая жывая істота рана ці позна памірае, але толькі чалавек, надзелены ад прыроды здольнасцю мысліць, можа разважаць аб часовасці свайго існавання на зямлі, аб напоўненасці свайго жыцця стваральным сэнсам.

У самым пачатку рамана «Чума» аўтар паказвае жыхароў Арана людзьмі, якія па сутнасці адмаўляюцца «быць». Для іх сэнс жыцця заўсёды вызначаўся ў першую чаргу сацыяльнымі і індывідуальнымі нормамі і каштоўнасцямі. «Тут усе сумуюць і імкнуцца абзавесціся звычкамі. Нашы абывацелі працуюць многа, але толькі дзеля таго, каб разбагацець. Усе іх інтарэсы круцяцца галоўным чынам вакол камерцыі. <...> У Аране, як і паўсюль, за адсутнасцю часу і здольнасці мысліць людзі хоць і кахаюць, але самі не ведаюць аб гэтым» [3, с. 99–100]. Нават смерць для іх «некамфартабельная». Нашэсце

чумы не адразу паставіць герояў рамана Камю ў «пагранічную сітуацыю», калі яны вымушаны будуць выйсці са стану бессэнсоўнага існавання.

У крытычны для жыцця народа момант героі Альбера Камю (доктар Бернар Рыэ, журналіст Рамбер, былы палітык Тару), як і героі Чорнага (Нявада, Кастусь Лукашэвіч, Сымон Ракуцька) выконваюць свой агульначалавечы абавязак, кіруюцца ўнутранай экзістэнцыяй, змагаючыся за жыццё чалавека і чалавецтва. Аднак героі Камю змагаюцца за існаванне ў цяперашні момант, які не прадугледжвае поглядаў у будучыню. «Людзі адчувалі спрадвечную пакуту ўсіх зняволеных і ўсіх выгнаннікаў, а пакута гэта вольнае – жыццё памяццю, калі памяць ужо ні на што не патрэбная. Само мінулае, пра якое яны думалі бесперапынна, і тое набывала прысмак шкадавання. Ім хацелася б далучыць да гэтага мінулага ўсё, што <...> яны не паспелі зрабіць. <...> Хада часу непазбежна выклікала ў іх, як дарэчы і ва ўсіх астатніх, тужлівы страх. <...> Нецярыпліва прыспешвалі цяперашні момант, скоса пазіралі на мінулае, былі пазбаўлены будучыні» [3, с. 138].

Развагі беларускага мастака слова аб сэнсе і каштоўнасці напоўненасці быцця чалавека непарыўна звязаны з паказам свету, у якім жывуць і дзейнічаюць яго героі, сэнс існавання якіх напоўнены высокімі маральна-этычнымі ідэаламі. Напрыклад, Волечка Нявада і Кастусь Лукашэвіч з маленства бачылі і ўбіралі ў сябе ўсё найлепшае ад бацькоў: гаспадарлівасць, працавітасць, сумленнасць, спагадлівасць, уменне адчуць чужы боль, радавацца жыццю, цаніць яго як найвялікшую каштоўнасць. Усё гэта становіцца асноўным жыццёвым прынцыпам, якім яны кіруюцца ў сваім далейшым жыцці. Жыццё без працягу, без будучыні для Кузьмы Чорнага і яго герояў не мае сэнсу. Гуманістычная канцэпцыя будучыні рэалізуецца пераважна ў сімвалічным плане праз асэнсаванне тэмы дзяцінства, што і надае апісаным у раманах падзеям новы, філасофскі глыбокі сэнс. Наколькі моцная прага выжыць у маладых дрэўцаў таполі, што растуць на скрыжаванні Маскоўска-Варшаўскага шляху, настолькі моцная вера аўтара ў людзей-беларусаў, у народныя сілы падчас жыццёвых нягодаў, вера ў лепшае будучае сваёй зямлі і новых пакаленняў. Менавіта дзецям Чорны даручае важную і адказную місію сейбітаў новага жыцця, якое на новым вітку павінна стаць больш дасканалым не толькі ў матэрыяльным, але і ў духоўным плане. Аўтар уводзіць у раманах сімвалічную сцэну сяўбы: «Як сявец ён [Кастусь. – С.Б.] вытрымаў экзамен як найлепш. Волечка саскочыла з воза і стала над сваім палеткам. Густа і роўна стаяла над прымерзлай зямлёй рунь. Кастусь аж падкінуў каню сена, каб Волечка не спяшалася і як трэба ўгледзелася ў яго работу. У яго быў такі выгляд, як бы гэта ён сам выдумаў на свеце, што раней сеюць, а пасля пасеянае ўзыходзіць» [7, с. 27].

Кузьма Чорны і Альбер Камю ў сваіх раманах паказалі, што жыццё кожнага чалавека – гэта пастаянны пошук сэнсу быцця ці абьякавае стаўленне да ўсведамлення яго адсутнасці. Разглядаючы смерць як феномен чалавечага існавання, пісьменнікі падаюць яе ў двух асноўных модусах: смерць цела (фізічная) і смерць духу (духоўная). Фізічная смерць непазбежная ў любым выпадку, аднак духоўная смерць можа наступіць і пры жыцці чалавека, як гэта добра паказана ў раманах «Пошукі будучыні» праз вобразы графа Паліводскага і Люцыяна Акаловіча. Чорны падкрэслівае, што залежнасць ад свету матэрыяльных рэчаў, адсутнасць сувязі з мінулым, страта жыццёвага сэнсу нараджае душэўную пустэчу. Калі Нявада прынёс золата графу, то ўбачыў перад сабой «старага чалавека, хударлявага, з тварам такім, што, здавалася, да яго прысохла вечнае чаканне» [7, с. 139]. Усё сваё жыццё Паліводскі чакаў таго моманту, калі да яго вернецца згубленая веліч мінулых часоў, увасобленая ў нарабаваным золаце. Нарэшце такі момант настаў. Атрымаўшы золата, граф адчуў, што жыццё сваё ён пражыў «чорт ведае як», бо ўвесь час ён імкнуўся дасягнуць несапраўднага, прывіднага ідэалу.

Люцыян Акаловіч чакае і прыспешвае надыход сваёй будучыні, якая вольна-вольна,

як яму здаецца, наступіць з прыходам фашыстаў на беларускія землі. У хуткім часе пасля пачатку ваенных падзей малады хлопец зразумеў, што шукаць сэнс свайго жыцця, ісці насустрэч сваёй будучыні, «трымаючыся за абцас нямецкага бота», было фатальнай памылкай, якую ён хоча выправіць, забіўшы графа Паліводскага. «Будучыня мая прыйшла, вось яна якая! Як валачашчы сабака, адзін і без нараду, без надзеі і веры. Пазаўчора я яшчэ думаў дабрысці як-небудзь да таго фальварка, ужо ішоў у той бок і напаткаў на дарозе жанчыну адтуль, яна шукае сваіх дзяцей. Ад яе я дазнаўся, што маю матку немцы спалілі жывую ў доме, а бацьку павесілі перад домам з падазронасці, што яны нібыта кагосьці хавалі. <...> У душы ў мяне так жа пуста, як і ў кішэнях. За плячыма ў мяне ганьба, а перад вачыма пустэча. <...> Як свет стаіць, то яшчэ не было вядома, каб на нянавісці вырасла шчасце, а радасць на чужой бядзе» [7, с. 181].

У адрозненне ад Камю, Чорны па-свойму «ацэньвае» сваіх герояў, адмаўляючы ім у маральнай рэабілітацыі: графа Паліводскага забівае Люцыян Акаловіч, Акаловіч гіне ад рукі невядомага, Густаў Шрэдэр-старэйшы быў забіты Кастусём Лукашэвічам.

Сымон Ракуцька ў Кузьмы Чорнага і доктар Рыэ ў Альбера Камю разумеюць, што супрацьстаяць смерці ў час чумы-вайны – значыць адстаяць права на жыццё праз пагібель ворага, бо іншага выйсця на вайне не існуе. «У нашы дні спрабавала забытаваць прапаведзь, што кожны народ любіць вайну, – піша Кузьма Чорны. – Горкая практыка паказала, што ваяўнічае геройства народа нараджаецца і выпрацоўваецца не ад замілавання да рэк крыві на полі вайны, а ад неабходнасці сцерці з твару зямлі такую погань, якая ў нашы дні ў вобразе Гітлера заявіла, што нармальны стан мужчыны вечна быць у вайне» [7, с. 44].

Чорнага і Камю ў большай ступені хвалявала не столькі праяўленне сусветнага зла ўвогуле, колькі пазіцыя чалавека перад гэтай трагічнай рэальнасцю, што і абумовіла гуманістычны і маральна-этычны план у раманах «Пошукі будучыні» і «Чума». Цэнтральным у рамане французскага пісьменніка з'яўляецца вобраз доктара Бернара Рыэ. Кіруючыся сваімі прафесійнымі абавязкамі, ён з першых дзён эпідэміі ўступае ў рады змагароў з чумой. «Калі бачыш, колькі гора і бедаў прыносіць чума, трэба быць вар'ятам, сляпым або проста мярзотнікам, каб змірыцца з чумой» [3, с. 168]. Самааддана змагаючыся з хваробай, доктар адчувае, што ў яго душы адбываюцца нядобрыя перамены. Чума выпцясняе з яе пачуццё спачування, шкадавання да чалавека, які стаў ахвярай апісаных у творы падзей. Гледзячы на маці хворай дзяўчыны, Рыэ разумее, «што яго чакае ўсё тая ж чарада аднолькавых сцэн, якія будуць паўтарацца зноў і зноў, і ні на што іншае ён не спадзяецца. Так, чума як абстракцыя аказалася больш чым манатоннай. Змянілася толькі адно – сам Рыэ. <...> Толькі адно адчуў ён: яго паступова ахоплівала свінцовая абьякавасць. <...> Вельмі стамляе шкадаванне, калі яно дарэмнае» [3, с. 148]. «Пагранічнай сітуацыяй», якая па сутнасці абуджае героя да «быцця» і карэнным чынам уплывае на яго светаўспрыманне, з'явілася смерць нявіннага дзіцяці. Гэта падштурхнула доктара да іншага разумення свайго прызначэння. «Нават на смяротным ложы, – скажа ён святару Панлю, – я не прыму гэты свет божы, дзе катуюць дзяцей» [3, с. 221].

У рамане «Пошукі будучыні» Кузьмы Чорнага героі самі, сваімі шляхамі і сродкамі вырашаюць змагацца за жыццё і шчасце, і ўсё імі робіцца з думкай пра будучыню. Кастусь Лукашэвіч, «які нават сварыцца не мог», і Сымон Ракуцька, «ціхманую працавітасць якога льга было ставіць паўсвету ў прыклад», вырашаюць адстойваць будучыню сваіх дзяцей і ўнукаў са зброяй у руках.

Аўтары «Чумы» і «Пошукаў будучыні» ў сваіх творах праводзяць думку, што без абвостранага пачуцця справядлівасці ў душы чалавека бунт не адбудзецца. Адмаўляючыся ад бунту, чалавек асуджае сябе быць рабом, які пастаянна будзе пакутаваць і маўчаць ад безвыходнасці. Менавіта на такі зыход падзей спадзяецца Густаў Шрэдэр-малодшы ў рамане Кузьмы Чорнага. Аднак і ў бунце павінна быць мера, якая

дазволіць чалавеку не страціць адчуванне рэальнасці. Слушнай у гэтым сэнсе з'яўляецца думка В. Локун, якая сцвярджае, што чалавек, які вымушаны забіваць, забівае сябе «першароднага», прыроднага. «Чалавек ператварыўся ў звер – і той, хто хацеў ім стаць, і той, хто не хацеў, але стаў ім, бо толькі такім чынам можна было спыніць працэс азвярэння людзей. Кастусь Лукашэвіч бярэ вінтоўку і, не слухаючы тлумачэнняў Шрэдэра, забівае яго. <...> Сымон Ракуцька, чые гуманныя памкненні не выклікаюць сумнення, таксама прагне крыві, расплаты. І калі ён нарэшце забіў немца, дык «адчуў яшчэ большую прагу сеяць смерць. У гэтым – трагічная супярэчнасць герояў Чорнага» [8, с. 168].

Разам з тым Камю і Чорны ў сваіх творах паказалі, як чалавек можа стаць ахвярай сваіх гуманістычных, часам утапічных, ідэй у абставінах абсурду. Жан Тару як палітык, як актыўны змагар з чумой выступае супраць грамадства, якое «грунтуецца на смяротных прысудах». «Для мяне ўся справа была ў рыжай сабе, у той бруднай гісторыі, калі запэцканыя, зачумленыя вусны аб'явілі закаванаму ў кайданы чалавеку, што ён павінен памерці, і сапраўды акуратненька зрабілі ўсё, каб ён памёр... Не ведаю, як для іншых, але для мяне ўся справа была ў гэтай ране, што ззяла ў грудзях. І я сказаў сабе, што <...> асабіста я не пагаджуся ні з адным доказам у карысць гэтай жудаснай бойні» [3, с. 241]. Ён ведае, што нічога не варты для гэтага свету, што з таго часу, як адмовіўся забіваць, сам сябе асудзіў на «беспаваротнае выгнанне», бо добра разумеў, што ўсё роўна «гісторыю будуць рабіць іншыя».

Нявада ў рамане Чорнага паказаны асобай унутрана гарманічнай, які не можа зразумець абсурду чалавечага свету. Ён заўсёды жыў па законах хрысціянскай маралі, таму не прымае бессэнсоўнасць быцця. Нявада да апошняга верыць і спадзяецца, што граф Паліводскі адчуе і зразумее яго адчай, яго вялікае гора і дапаможа выратаваць унучку Лізу з канцэнтрацыйнага лагера. Вобраз малой дзяўчынкі-вязня з'яўляецца ў Кузьмы Чорнага не толькі сімвалам чалавечых пакут, але знакам амаральнага грамадства, у якім пануюць антыгуманныя, антычалавечыя і несправядлівыя законы. Такое грамадства не мае права на існаванне. Аднак жыццёвы вопыт чалавецтва сведчыць, што за ідэю шчаслівага грамадства, за спакойны і надзейны мір на зямлі людзі часцей за ўсё вымушаны плаціць нявіннымі жыццямі.

Вобраз Лізы, на наш погляд, – гэта вобраз Беларусі-пакутніцы, маці-Радзімы і адначасова ўвасабленне вышэйшай мудрасці. Праз вобраз дзяўчынкі рэалізуюцца аўтарскія ідэі другога нараджэння, абнаўлення жыцця і напоўненасці яго высокім духоўным сэнсам.

Абодва пісьменнікі паказалі, як тое, што героі абралі мэтай і сэнсам свайго існавання, у рэшце рэшт абумовіла стратэгію іх паводзін у выключных умовах і лагічны вынік такога жыцця. Выбар паміж добром і злом, паводле канцэпцыі Камю і Чорнага, цесна звязаны з пачуццём адказнасці асобы, рашучасці змагацца за волю і незалежнасць чалавека. Героі абодвух пісьменнікаў у любых умовах маюць свабоду выбару, несучы пры гэтым поўную адказнасць за яго, за свае ўчынкі, і з канкрэтным вынікам прыходзяць да пастаўленай перад сабой мэты.

Кузьма Чорны ў рамане «Пошукі будучыні» і Альбер Камю ў рамане «Чума» звярнуліся да мастацка-філасофскага асэнсавання значных сацыяльных і маральна-этычных праблем пачатку ХХ стагоддзя, якія не згубілі сваю вастрыню і актуальнасць і ў наш час. Гэтыя творы не толькі аб трагічным, а часам марным і безнадзейным змаганні людзей за сваё права жыць і мець будучыню, але і аб сэнсе чалавечага існавання. У «Лістах нямецкаму сябру» А. Камю напісаў: «Я працягваю думаць, што ў гэтым свеце няма найвышэйшага сэнсу. Але я ведаю, што нешта ў ім усё ж такі мае сэнс, і гэта чалавек, бо ён адзін сэнсу шукае. У гэтым свеце ёсць толькі адна праўда – праўда чалавека, <...> яго і трэба выратаваць, <...> гэта значыць не калечыць яго,

рабіць стаўку на справядлівасць, якая зразумела яму адзінаму» [3, с. 364]. І Камю, і Чорны вельмі добра спазналі крывавае вопыт Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў, каб змірыцца з забойствам чалавека. Гуманістычная канцэпцыя абодвух пісьменнікаў грунтуецца на неабходнасці вызвалення ад абсурду, які набывае ў іх творах канкрэтна-гістарычны змест, г. зн. ад усеагульнага зла, несправядлівасці і бессэнсоўных забойстваў, увасобленых у сімвалічных вобразах чумы, жалезнага зверга і вялікага злодзея. Абсурд найперш закрануў душы людзей, іх мараль, таму мастакі слова паспрабавалі ў сваіх творах знайсці маральнае асэнсаванне вечных праблем чалавецтва, імкнуліся паказаць, што трагічная бессэнсоўнасць знешняга свету ў пэўнай ступені залежыць і ад самога чалавека. Змаганне з абсурдам трэба працягваць нават тады, калі цябе чакае немінучае паражэнне. Толькі праз свабодны маральны выбар на карысць добра героі раманаў «Пошукі будучыні» і «Чума» знаходзяць выхад з абсурднасці жыцця і прыходзяць да разумення «звышіндывідуальных каштоўнасцей» (В. Ерафееў) усяго чалавецтва. Бунт і імкненне герояў Камю і Чорнага супрацьстаяць складаным абставінам становяцца вынікам іх свабоднага выбару. Супраціўленне абсурду, пошукі спосабаў пераадолення неўладкаванасці вялікага свету, у якім чалавек павінен адстаяць сваё права на жыццё і рэалізаваць сваё «Я», разглядаюцца пісьменнікамі як фундаментальныя кампаненты быцця чалавека.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Локун, В.І. Васіль Быкаў у кантэксце сусветнай літаратуры : манаграфія / В.І. Локун. – Мінск : Тэхнапрынт, 2005. – 228 с.
2. Зарубежная літаратура 20 века: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.М. Толмачев [и др.] ; под общ. ред. В.М. Толмачева. – М. : Академия, 2003. – 640 с.
3. Камю, Альбер. Избранное : сборник / Альбер Камю. – М. : Радуга, 1988. – 464 с.
4. Ерофеев, В.В. Мысли о Камю / В.В. Ерофеев // В лабиринте проклятых вопросов : эссе. – М. : Союз фотохудожников России, 1996. – С. 392–414.
5. Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя : у 4 т. / НАН Беларусі, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск : Беларус. навука, 1999. – Т. 2. – 1999. – 903 с.
6. Рагойша, В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах : дапаможнік / В. Рагойша. – Мінск : БелЭн., 2001. – 384 с.
7. Чорны, Кузьма. Збор твораў : у 6 т. / Кузьма Чорны. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1992. – Т. 6 : Раманы. Аповесць. – 464 с.
8. Локун, В. Вайна і мір Кузьмы Чорнага / В. Локун // Беларуская думка. – 2005. – № 4. – С. 163–168.

Bovina S. Liberation from Absurdity: Man and the World in the Novels «Searches for the future» by Kuzma Chorny and «Plague» by Albert Camus

The article gives the comprehension of conceptual and philosophical, moral and ethic searches undertaken by famous writers of the 20th century Kuzma Chorny and Albert Camus, in context of such a complex problem as «man and the world», struggle with «absurdity» as the world evil.

Матэрыял паступіў у рэдкалегію 7.05.2008